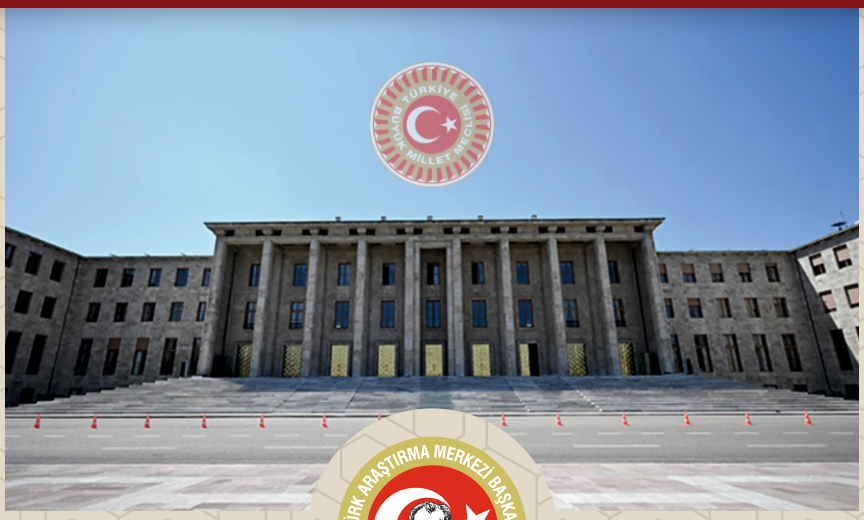
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

TÜRKİYE'NİN 100 YILLIK BİRİKİMİ

DEMOKRASİ VE SİYASET

Editör Hakan Uzun

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI
1983

Cumhuriyetin 100. Yılına Armağandır.

TÜRKİYE'NİN 100 YILLIK BİRİKİMİ

DEMOKRASİ VE SİYASET

Editör
Hakan Uzun

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ
Ankara ♦ 2024

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI 589

TÜRKİYE'NİN 100 YILLIK BİRİKİMİ SERİSİ
DEMOKRASİ VE SİYASET

Editör
Hakan Uzun

İnceleyiciler
Kemal Yakut
Mustafa Oral

Seri Koordinatörü
Haluk Selvi

Yayın Yönetmeni
Murat Alper Parlak
Duygu Türker Çelik

Yayına Hazırlayan
Ömer Orhan

1. Baskı: Ankara, 2024
TAKIM ISBN: 978-975-17-5961-0
ISBN: 978-975-17-5970-2

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Tuğçe Açıkgöz – Recep Yalçın

Atatürk Araştırma Merkezi
Genel Ağ: atam.gov.tr
E-Mağaza Genel Ağ: emagaza-atam.ayk.gov.tr

Baskı ve Hazırlık
KD Karton Dijital Matbaacılık ve Baskı Hizmetleri Ltd. Şti.
Sertifika No: 44423

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Atatürk Araştırma Merkezine aittir.

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

BİRİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE'NİN DEMOKRASİ SERÜVENİ

Meşveretten Meclise: Türkiye'de Usul-ı İdare Düşüncesinin Dönüşümü
Cenk Reyhan

Türk Demokrasisinin Darbelerle İmtihanı: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat ve 27 Nisan Üzerine Görüşler
Hakan Uzun

Türkiye'de İnsan Haklarının Gelişimi
Cahide Sınmaz Sönmez

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE'DE SİYASAL KATILIM

Türkiye'de Sivil Toplum Örgütlerinin Doğuşu ve Gelişimi
Zafer Koylu

Türkiye'de Seçim Kültürünün Oluşumu: Müntehibi Sani'den Seçmene
Kadri Unat

Cumhuriyet Döneminde Basın İktidar İlişkileri
Yasemin Doğaner

Türk Siyasetinde Kadın: Cumhuriyetin 100. Yılında Kadının Siyasi Temsil Meselesi
Sedef Bulut

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE'DE SİYASETİN GELİŞİMİ

Türkiye'de Merkez Sağ: Kavram, Tarih ve Söylem
Murat Kılıç

Türkiye'de Merkez Solun Kısa Tarihi
Hakkı Uyar

Türkiye'de İktidar-Muhalefet İlişkilerinin Kökenleri: Meşrutiyetten Cumhuriyete Siyasal Yansımalar
Hakan Reyhan

Türk Siyasal Yaşamından Portreler
Mahmut Bolat

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....XI
ÖN SÖZ.....XIII

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'NİN DEMOKRASİ SERÜVENİ.....1
Meşveretten Meclise: Türkiye'de Usul-ı İdare Düşüncesinin Dönüşümü.....3
Giriş.....3
1. Kavramsal Çerçeve.....5
2. Yeni Osmanlı Hareketi ve Usul-ı İdare Düşüncesi.....6
3. Jön Tük Hareketi ve Usul-ı İdare Düşüncesi.....12
4. Ulusal Demokratik Devrim Hareketi ve Usul-ı İdare Düşüncesinde Dönüşüm.....17
Sonuç.....24
Türk Demokrasisinin Darbelerle İmtihanı: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat ve 27 Nisan Üzerine Görüşler.....25
Giriş.....25
1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi.....28
1.1. Darbeye Giden Süreç.....28
1.2. Darbe.....31
2. 12 Mart 1971 Muhtırası.....34
2.1. Muhtıraya Giden Süreç.....34
2.2. Müdahale.....36
3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi.....39
3.1. Darbeye Giden Süreç.....39
3.2. Darbe.....41
4. 28 Şubat 1997 Postmodern Darbe.....43
4.1. Darbeye Giden Süreç.....43
4.2. Darbe.....46
5. 27 Nisan 2007 E-Muhtırası.....47
5.1. E-Muhtıraya Giden Süreç ve Muhtıra.....47
Sonuç.....49
Türkiye'de İnsan Haklarının Gelişimi.....52
Giriş.....52
1. İnsan Hakları Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi.....52
2. Türkiye'de İnsan Haklarının Gelişimi.....55
2.1. İnsan Hakları Kavramının Osmanlı Devleti'nde İlk Yansımaları 55
2.2. Cumhuriyet Döneminde İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi.....59
2.2.1. 1921 Anayasası.....59
2.2.2. 1924 Anayasası.....60
2.2.3. 1961 Anayasası.....65
2.2.4. 1982 Anayasası.....68
Sonuç.....73

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASAL KATILIM 75
Türkiye'de Sivil Toplum Örgütlerinin Doğuşu ve Gelişimi 77
Giriş 77
1. Osmanlı'da Modernleşme ve Sivil Toplum 82
2. Tanzimat'tan, 1920 Yılına Kadar Basın ve Sivil Toplum 87
3. TBMM'nin Açılışından Çok Partili Hayata Sivil Toplum 95
3.1. TBMM/İhtilal Meclisi Dönemi 95
3.2. TBMM/Devrim Meclisi Dönemi ve Sonrası 98
4. Çok Partili Hayata Geçiş ve Sivil Toplum 103
5. 1980'den Günümüze Türkiye'de Sivil Toplum 107
Sonuç 109
Türkiye'de Seçim Kültürünün Oluşumu: Müntehibi Sani'den Seçmene 111
Giriş 111
1. Osmanlı Devleti'nde Seçim Kültürünün Oluşumu ve Gelişimi 114
2. Tek Parti Döneminin Seçim Hukuku ve Seçim Kültürü 120
3. 1946-1960 Yılları Arasında Yapılan Genel Seçimler ve Seçim Kültürünün Gelişimi 124
4. 1960'tan Günümüze Seçim Kültürünün Gelişimi 126
Sonuç 128
Cumhuriyet Döneminde Basın İktidar İlişkileri 130
Giriş 130
1. Atatürk Döneminde Basın 130
2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Basın 141
3. Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Basın 145
4. Demokrat Parti Döneminde Basın 148
5. Askeri Müdahaleler Döneminde Basın 160
5.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi 160
5.2. 12 Mart 1971 Muhtırası 168
5.3. 12 Eylül 1980 Darbesi 171
6. Anavatan Partisi Döneminde Basın 173
7. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Basın 176
8. 2000'lerden Sonra Basın 179
Sonuç 183
Türk Siyasetinde Kadın: Cumhuriyetin 100. Yılında Kadının Siyasi Temsil Meselesi 185
Giriş 185
1. Türkiye'de Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesine Giden Sürecin Tarihsel Arka Planı 186
1.1. Kadınlar Halk Fırkası 190
1.2. Kadınlara Oy Hakkının Verilmesi ve Yerel Seçimlerde Kadın Temsili 191
2. 1934'ten 2023'e Türkiye'de Genel Seçimlerde Kadın Temsili 198
Sonuç 206

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASETİN GELİŞİMİ 209
Türkiye'de Merkez Sağ: Kavram, Tarih ve Söylem 211
Giriş 211
1. Bir Siyasal Kavram Olarak "Merkez Sağ" 212
2. Tarihî ve Toplumsal Arka Plan 217
3. Popülist Söylem: Halk, Elitler ve Millî İrade 220
4. Milliyetçilik ve Muhafazakârlık 229
5. Kalkınmacılık ve Özel Teşebbüs 236
Sonuç 239
Türkiye'de Merkez Solun Kısa Tarihi 241
Giriş 241
1. Cumhuriyet Halk Partisi 242
1.1. Kuruluşu 242
1.2. Örgütlenmesi 245
1.3. Uluslararası İlişkileri 246
2. Tek Parti Yönetimi 247
3. CHP'nin Muhalefet Yılları (1950-1960) 254
4. 27 Mayıs 1960 ve Sonrası: Ortanın Solu 257
5. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında CHP 261
6. CHP ve Hizipçilik 264
7. 1980'den 2000'lere… 266
Sonuç 269
Türkiye'de İktidar-Muhalefet İlişkilerinin Kökenleri: Meşrutiyetten Cumhuriyete Siyasal Yansımalar 271
Giriş 271
1. Osmanlı'dan Cumhuriyete İktidar-Muhalefet İlişkileri: Süreklilik Mi, Kopuş Mu? 274
2. Siyasal Modernleşme ve İlk Anayasal Gelişmeler 278
3. İkinci Meşrutiyet'in Devrimci Dinamizmi 283
4. İktidar-Muhalefet İlişkileri Açısından İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yansımalar 287
4.1. Siyasal Analiz 287
4.2. İktisadi Analiz 303
4.3. Sosyal Analiz 305
Sonuç 315
Türk Siyasal Yaşamından Portreler 318
Giriş 318
1. İsmet İnönü (1884-1973) 318
2. Adnan Menderes (1899-1961) 323
3. Alparslan Türkeş (1917-1997) 326
4. Süleyman Demirel (1924-2015) 328
5. Bülent Ecevit (1925-2006) 332
6. Necmettin Erbakan (1926-2011) 335
7. Turgut Özal (1927-1993) 338
Sonuç 340

DEĞERLENDİRME 343
KAYNAKÇA 349
ARŞİVLER 349
RESMİ YAYINLAR 349
SÜRELİ YAYINLAR 350
TELİF VE TETKİK ESERLER 350
TEZLER 375
İNTERNET KAYNAKLARI 375
DİZİN 379

TAKDİM

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı; 1983 yılında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu çatısı altında, 2876 Sayılı Kanun'la kurulmuştur. Mevzuatla verilen görev ve sorumluluklar çerçevesinde kurulduğu andan itibaren yurt içi ve yurt dışı paydaşlar ile iş birliği hâlinde çalışmış ve günümüze kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Merkezimiz, Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti tarihini ilgilendiren konularda, alanlarında önde gelen bilim insanları ve araştırmacılar ile çalışmaktadır. Bu kapsamda faaliyetlerine devam ederken ürettiği bilimsel çıktılar ile geçmiş ve gelecek arasında bir köprü tesis etmiş, akademik bir kurum olarak strateji enstitüsü misyonunu da ifa etmiştir.

Türk milleti, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde zafere ulaştığı Millî Mücadele'nin devamında, millî iradesinin tecelligâhı Türkiye Büyük Millet Meclisi eli ile 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'i ilan etmiştir. 2023 yılında Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılı anısına birçok bilimsel faaliyet gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri de Cumhuriyet'in 100 yıllık tarihini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmek noktasından hareketle Cumhuriyet'in birikimini ortaya koymak üzere *Türkiye'nin 100 Yıllık Birikimi* başlığı altındaki eser serisidir. Bunlar, *Eğitim*; *Tarım*; *Sağlık*; *Hukuk*; *Bilim, Kültür ve Sanat*; *Demokrasi ve Siyaset*; *Ekonomi*; *İki Binli Yıllarda Türkiye* başlıkları ile sekiz cilt halinde hazırlanmıştır. Cumhuriyet'in 100. yılına armağan olarak hazırlanan bu eser serisi; Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 yıllık tarihini ve tarihte önemli olan başlıkları, akademik ve bilimsel yöntemlerle ele almıştır.

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı olarak; kitap serisinin hazırlanması çalışmalarını yürüten "Cumhuriyet'in 100. Yılına Yönelik Kitap Hazırlama Çalışma Grubu" üyelerine, her kitap için alanının uzmanları arasından seçilerek bilgileriyle çalışmaya katkı sağlayan yazarlarımıza, Seri Koordinatörü Prof. Dr. Haluk Selvi'ye, bir önceki başkanımız Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yüksel Özgen'e, her aşamasında özveri ile çalışan ATAM Başkanlığı Uzmanları ve İdari personeline teşekkür eder, *Türkiye'nin 100 Yıllık Birikimi* Serisi'ni Cumhuriyet'in 100. yılına armağan etmekten onur duyarız.

Güner Doğan
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı

ÖN SÖZ

Türkiye Cumhuriyetini dünyada çok daha güçlü bir ülke konumuna getirebilmek amacıyla birtakım planların ve reformların yapılmasının gerekliliği herkesçe bilinmektedir. Bu nedenle, Cumhuriyeti bugün bulunduğu noktadan daha ileriye taşımak için, öncelikle geçmişin değerlendirilmesinin yapılması en başta gelen işlerden biri olmalıdır. Ülkenin 100 yılda nereden nereye geldiğinin bilinmesi, sonraki 100 yılın hedeflerinin belirlenmesinde şüphesiz önemli bir yol gösterici olacaktır.

2023 yılı ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılı olması nedeniyle muhasebe yapmak için en uygun zamandır. Ancak Türkiye'nin geleceğine yönelik, gerçekçi ve ayakları yere basan siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel planlamalar yapabilmek için, bilimsel bilgiye ihtiyaç olduğu da ayrı bir gerçektir. Nitekim Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, bu bilinçle "Türkiye'nin 100 Yıllık Birikimi" adı altında on kitaptan oluşacak bir seri kitap çalışması planlamıştır. Bunlardan biri de, "Demokrasi ve Siyaset" başlığını taşımaktadır.

Türkiye'nin, Cumhuriyet rejimi deneyimi 100 yıllık olmasına karşın, demokrasi deneyimi daha eski tarihlere kadar gitmektedir. 1923'te ilan edildiği günden günümüze kadar, Cumhuriyet rejimi ile ilgili olarak hiçbir problem yaşanmamasına karşın, demokrasi konusunda gelgitler olmuş, demokrasiye ve sivil siyasete sık sık müdahale edilmiş, ara verilmiştir. Öte yandan, bunlar kısa süreli olmuş ve Türk milleti, demokrasinin de aynı Cumhuriyet rejimi gibi kendisi açısından vazgeçilmez olduğunu kanıtlamıştır.

Türk milletinin demokrasi tecrübesi, Osmanlı modernleşme sürecini de içinde barındıran tarihsel arka plana sahiptir. Bu nedenle, kitapta konular tarihi süreklilik içinde ve Osmanlı modernleşme sürecini de kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Bir başka deyişle Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş sırasında yaşanan değişimin, önceki dönemden radikal bir kopuşun yanı sıra bir sürekliliği de içerdiği gerçeği göz ardı edilmeden verilmiştir.

Kitap üç bölümden oluştu. Türkiye'de demokrasinin ve siyasetin tarihsel gelişimi çok farklı yönleriyle, hemen hemen her açıdan ele alınmaya çalışılarak Türk siyasal yaşamının olay ve olguları genel bir bakış açısıyla yeniden değerlendirildi. Ama daha da önemlisi, Türk demokrasisinin ve siyasal kültürünün dayandığı iç ve dış dinamikler ile Türkiye'deki siyasal kültürün kendine has özellikleri ortaya konuldu. Böylelikle Türkiye'deki anayasal süreç, insan haklarının ve sivil toplumun gelişimi, askeri darbeler, seçimler ve siyasi partiler gibi konularla ilgili olarak 100 yıllık tarihsel sürecin birikimleri eksileriyle ve artılarıyla tartışıldı. Kolektif bir çalışmanın ürünü olan bu kitap, ele aldıkları konuların uzmanı çok sayıda akademisyenin katkılarıyla hazırlandı.

Geleceği konuşmak için geçmişin bilgisine duyulan ihtiyaca cevap vermesi umuduyla…

Hakan Uzun